

Matas Veitas Telšiuose: veterinarijos gydytojas, spektaklių režisierius, visuomenės veikėjas

Danutė MUKIENĖ

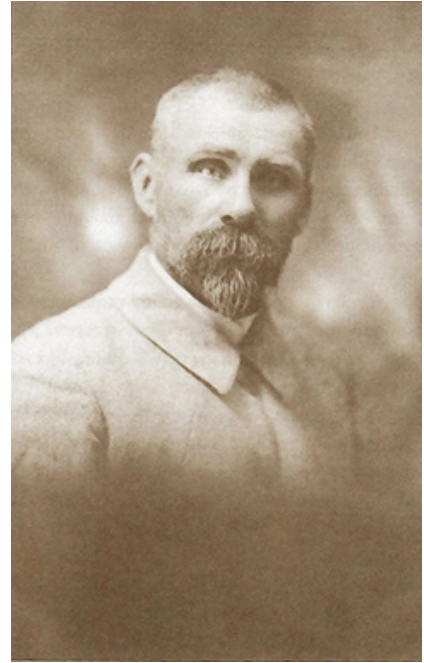
2022 m. sukanka 115 metų kaip Telšiuose rugpjūčio 2 d., po Parcinkulės atlaidų, Masčio ežero pakrantėje stovėjusiam tuščiam gaisrinės pastate vykusio lietuviško vakaro metu pirmą kartą šiame mieste buvo viešai parodyti lietuviški spektakliai (komedijos) – Miko Palonio „Žilė galvon – velnias uodegon“ ir Dviejų moterų (Julija Beniuševičiūtė-Žymantienė-Žemaitė ir Gabrielė Petkevičaitė-Bitė) „Velnias spąstuose“. Paragintas ano meto Telšių šviesuolio Felikso Milevičiaus (1883–1965), spektaklius režisavo vasaros atostogų į Telšius iš medicinos studijų Kijevo (Kyjivo) universitete sugrįžęs, ten ir teatro studiją lankęs telšiškis Povilas Vaseris. Spektakliuose vaidino pats režisierius ir būrys kitų scenos mėgėjų: dvarininkas Viktoras Kryževičius, Stasys Vaicekuskas, provizorius Vladas Milaševičius, matininkas Jonas Raupis, Antanina Nekrašaitė, mokytoja Charlampavičienė, Elena Folinaitė-Milevičienė, Bronė Barcevičienė ir jau minėtas Feliksas Milevičius.

Praėjus šiek tiek daugiau negu 3 mėnesiams, telšiškis lapkričio 11-ąją nudžiugino du

nauji vaidinimai – Keturakio komedija „Amerika pirtyje“ ir „Vienas iš mūsų turi pasitraukti“. Tuo metu P. Vaseris jau buvo išvykęs tolesnėms studijoms į Kijevą, tad jis šių spektaklių jau nebegalėjo režisuoti. 2019 m. išleistos monografijos „Telšių Žemaitės dramos teatras“ 25 puslapyje esu pateikusi tokią informaciją:

„F. Milevičius, statant pirmuosius spektaklius Telšiuose, stebėjo P. Vaserio darbą ir mokėsi iš jo režisūros meno, scenos technikos, vaidybos. Įgytos žinios jam labai pravertė, nes netrukus sumanė pats režisuoti spektaklius. Tikėtina, kad jis kaip režisierius debiutavo 1907 m. lapkričio 11-ąją.“ Taigi, „tikėtina“, bet, nepaisant to, kad jis vėlesniais metais iš tikrųjų režisavo daug Telšiuose pastatytų spektaklių, kad juose pats vaidino ir pats yra rašęs, kad scenos gudrybių mokėsi iš Povilo Vaserio, šiandien tvirtinti, kad tąsyk tikrai buvo vaidinami jo tie du režisuoti spektakliai, kol kas pagrindo nėra.

Šiais metais Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejus (LTMKM) ėmėsi iniciatyvos Telšių kultūros centro parodų salėse surengti XX a. I p. veiku-

Matas Juozapas Veitas (1870–1937). Fotografas nežinomas. Fotoreprodukcija iš RKIC archyvo

sios Telšių scenos ir dailės mėgėjų draugijos „Kanklės“, kurios įkūrimą inicijavo ir kuriai daugelį metų vadovavo F. Milevičius, parodą „Ar lengva būti pirmiems? Telšių XX a. pr. kultūrinis sąjūdis“. Rengdamiesi šiai parodai (ją planuojama atidaryti šių metų spalio mėn.) kartu su muziejninkais tyrinėjome LTMKM bei Telšiuose veikiančio Žemaičių muziejaus „Alka“ fonduose saugomus eksponatus, susijusius su minėtos „Kanklių“ draugijos veikla. Ši draugija Telšiuose nelegaliai pradėjo veikti 1916 m., o valdžia ją įregistravo 1918-aisiais. Išlikę dokumentai liudija kad jos vykdytos veiklos ištakos (XX a. pr., t. y. 1906–1907 ir vėlesniais metais. Tuo laikotarpiu vykę lietuviški vakarai, spektakliai, choro koncertai, visuomenei skirtas knygynėlis – dažniausiai vis to paties F. Milevičiaus sukamas kultūriniam krašto atgimimui ir pačių draugijos narių švietimui,

tautiškumo, pilietiškumo ugdymui skirtų veiklų ratas.

Tai, kad šis darbas telšiškams buvo labai reikalingas, rodo tas faktas, jog praėjus lygiai metams po mieste parodytų pirmųjų lietuviškų vaidinimų, scenos mylėtojai žiūrovus 1908 m. rugpjūčio 2 d., nepaisant to, kad prieš mėnesį (liepos 8–10 dienomis) Telšius buvo nusiaubęs didžiulis gaisras, kurio metu sudegė apie 400 pastatų, vėl po Parcinkulės atlaidų pakvietė į spektaklį ir šie į jį gausiai susirinko. Tąsyk jis vyko miesto Gaisrinei priklausiusiame pastate (stoginėje). Jo metu buvo parodyta Žemaitės komedija „Trys mylimos“, pirmą kartą koncertavo, lietuviškas dainas dainavo telšiškių choras. Paragintas F. Milevičiaus, tą vakarą suorganizavo dvarininkas (anuomet žemvaldžiu vadintas) Viktoras Kryževičius. Spektaklį režisavo Telšių veterinarijos gydytojas Matas Veitas, o choristus lietuviškų dainų išmokė ir koncerto metu chorui dirigavo Telšių bažnyčios vargonininkas Juozas Končius. Spektaklyje vaidino tie patys aktoriai, kurie buvo scenoje ir 1907 m. rugpjūčio 2 d. vykusiam lietuviškame vakare. Šiuos faktus patvirtina LTMKM saugomi F. Milevičiaus rankraščiai, kiti dokumentai, kuriuos jis 1961 m. balandžio 24 d. perdavė tuometinei Lietuvos teatro draugijai, o iš jos šis dokumentinis paveldas pateko į LTMKM. Tarp čia saugomų eksponatų ir yra „Kanklių“ draugijos metraštis, kuriame susegta daug šios draugijos posėdžio protokolų, apskaitos dokumentų ir kitų aktualia informacija primargin-

Telšių miesto vaizdas iš Masčio ežero pusės. Dailininkas A. Brinza. Paveikslas saugomas Žemaičių muziejuje „Alka“ (Telšiai)

Telšiai. Turgaus aikštė XX a. pradžioje. Fotografas nežinomas. Atvirlaiškio originalas saugomas Žemaičių muziejuje „Alka, ŽAM GEK 19978

tų lapų. Juose yra ir nuo 1922m. keletą „Kanklių“ draugijos spektaklių režisisavusio, vėliau iškiliu aktoriumi, režisieriumi, baletu šokėju tapusio Vlodo Fedoto Sipaičio-Sipavičiaus (1904–1992) ir kai kurių kitų draugijos narių ranka užrašyti sunkiai įskaitomi šios draugijos istorijos faktai, susiję su Telšiuose statytais pirmaisiais spektakliais. Ant vieno lapelio yra nurodyta, kad 1908m. rugpjūčio 2 d. buvo parodytas ir antras lietuviškas spektaklis – jau minėto Mato Veito režisuotas „Nesipriešink“. 1922-aisiais, kai

V. F. Sipaitis-Sipavičius, šioje draugijoje visuomeniniais pagrindais dirbdamas režisieriumi informaciją apie pirmuosius Telšiuose vykusius viešus lietuviškus vakarus užrašinėjo, nuo 1908-ųjų jau buvo praėję keliolika metų, tad jis, pats nebuvęs šių įvykių liudininkas, užsirašinėdamas tai, ką sužinojo iš kitų, galėjo ir suklysti – nurodyti neteisingus faktus. Tokią prielaidą galime daryti, nes matome, kad F. Milevičiaus savo ranka rašytuose atsiminimuose,

(Nukelta į 14 p.)

Telšiai. Masčio ežero pakrantė 2022 m. Danutės Mukienės nuotrauka

pastabose apie Telšių mieste vykusius pirmuosius lietuviškus spektaklius apie tą antrąjį 1908 m. rugpjūčio 2-ąją dieną vykusį spektaklį neužsimena. Tačiau... Dar kitame to „Kanklių“ metraščio bylos lapelyje yra nurodyta, kad minėtą 1908 m. rugpjūčio 2 d. buvo parodyta ne tik komedija „Trys mylimos“, bet ir spektaklis „Valsčiaus sūdas“, tad peršasi išvada, kad „Valsčiaus sūdas“ galėjo turėti ir kitą pavadinimą, t. y. „Nesipriešink“, ir kad abu šiuos spektaklius režisavo M. Veitas. Minėtame metraščio lape rašoma, kad „Valsčiaus sūde“ vaidino F. Milevičius, E. Milevičienė, J. Bartkus, Jačionis, B. Milaševičienė, M. Veitas, o „Trijose mylimose“ vaidmenis sukūrė Jančauskas, V. Folinaitė, S. Vaičekauskis, Abramavičiūtė-Tallat-Kelpšienė (dirigento žmona), B. Barcevičienė.

Daugiau žinių apie M. Veito dalyvavimą Telšių „Kanklių“ draugijos veikloje bent jau LTMKM rinkiniuose neradome. Tačiau... Turime 2008 m. Kauno leidykloje „Naujas lankas“ išleistą net 992 puslapių apimties Mato Veito „Raštų“ knygą, kurią sudarė jo dukra Sofija Veitaitė-Gedminienė ir anukė Eglė Gedminaitė-Kučikienė.

Leidinio pratarmėje pažymėta, kad „*Matas Juozapas Veitas – visuomenės veikėjas, veterinarijos gydytojas, vienas pirmųjų rašęs lietuviškai veterinarijos bei zootechnijos klausimais. Iš viso yra parašęs devynias didesnes ir mažesnes knygeles, daugybę straipsnių, rastų kalendoriuose ir periodiniuose leidiniuose.*

Šioje knygoje spausdinama Mato Veito, veterinarijos gydytojo, didžioji dalis rašytinio palikimo: devynios knygelės, dauguma straipsnių, rastų kalendoriuo-

se bei spaudoje. Rašant įvadinį straipsnį, naudotasi gausiu M. Veito epistoliniu palikimu, esančiu šeimos archyve.“

Tikėjomės, kad knygos skyriuje „Matas Veitas–veterinarijos gydytojas, mokslo žinių populiarintojas, visuomenės veikėjas, mokytojas“ pavyks rasti daugiau žinių apie jo kultūrinę, visuomeninę veiklą Telšiuose XX a. pradžioje, tačiau informacija apie tai knygoje pateikiama labai aptakiai.

Jokios informacijos apie jo visuomeninę veiklą nėra ir „Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje“. Čia rašoma, kad lietuvių veterinarijos gydytojas M. Veitas gimė 1870 m. spalio 21 d. tuometinės Mažeikių apskrities Ylakių valsčiaus Veitelių kaime, mirė 1937 m. gegužės 9 d. Šiaulių apskrities Gruzdžių valsčiaus Verbūnų kaime. 1896 m. jis baigė Charkovo veterinarijos institutą, 1897–1901 m. dirbo Tverės ir Astrachanės gubernijose, 1901 m. grįžo į Lietuvą, vertėsi veterinaro praktika, bet dėl Rusijos valdžios persekiojimų turėjo ją palikti. 1903–1905 m. gyveno Stavropolio ir Lomžos gubernijose, tada sugrįžo į Lietuvą ir 1906–1914 m. dirbo Telšių apskrities veterinarijos gydytoju. 1914 m. buvo mobilizuotas į Rusijos kariuomenę, 1920 m. vėl sugrįžo į Lietuvą ir 1921–1922 m. dirbo Mažeikių apskrities, 1922–1933 m. – Šiaulių apskrities veterinarijos gydytoju. Dagalį metų jis populiarino veterinarijos mokslą. Parašė knygeles „Iš bobturgio parvažiavus, arba Pasikalbėjimas apie lietuvių naminius gyvulius“ (1898²1908), „Apie kiaules“ (1905), „Apie gyvulių ligas ir jų gydymą“ (1906²1923), „Apie karvių užlaikymą, auginimą ir šėrimą“ (1923), „Apie vištas ir kitus naminius paukščius“ (1923), „Džiovligė, arba tuberkuliozas“ (1923), „Mados svajonės gyvulininkystėje“ (1927), „Džiovligės, arba tuberkuliozo, klausimas Lietuvoje“ (1934).

1928 m. M. Veitas už nuopelnus Lietuvai buvo apdovanotas Gedimino 4 laipsnio ordinu.

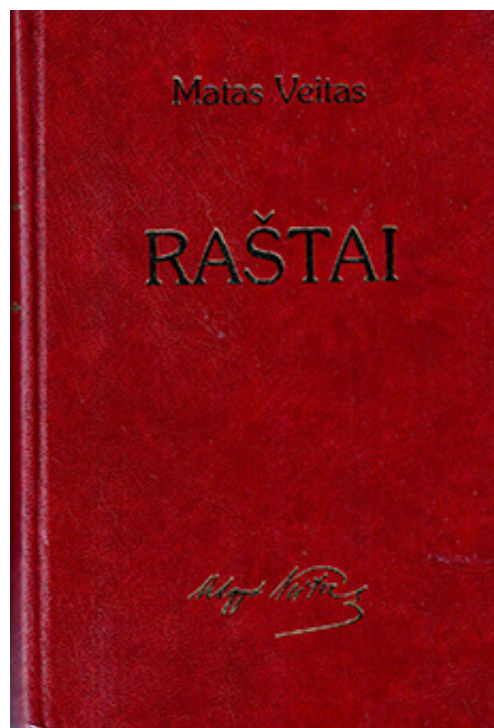
1906 m. sugrįžęs į Lietuvą ir įsidarbinęs Telšių apskrities veterinarijos gydytoju, M. Veitas daugiau kaip prieš 10 metų buvo baigęs Charkovo veterinarijos institutą, dalyvavęs knygnešių veikloje (platino uždraustą lietuvišką spaudą). Straipsnius jis pradėjo rašyti 1891-aisiais, būdamas gimnazistas. Prieš įsikurdamas telšiuose, jis jau buvo ir daug pasaulio matęs, t. y. gyvenęs ne tik Lietuvoje, Ukrainoje, bet ir Lenkijoje, Baltarusijoje, Azerbaidžane, Gruzijoje.

Jau buvo parašęs bei išleidęs dvi knygeles veterinarijos klausimais, o 1906-aisiais buvo išspausdinta trečioji. „Raštuose“ nurodyta, kad M. Veito parašyti straipsniai buvo dažnai spausdinami draudžiamoje lietuviškoje spaudoje, o jo lietuviškos knygutės būdavo itin populiarios tarp ūkininkų. Atgavus spaudą, veterinaras taip pat skelbdavo savo straipsnius įvairiuose leidiniuose. Juos spausdindavo „Vilniaus Žinios“, „Vienybė lietuvininkų“, „Mūsų rytojus“, „Ūkininko patarėjas“, „Lietuvos ūkininkas“, „Sietynas“, „Laisvė“ ir kai kurie kiti. M. Veito knygas nuo pat įsikūrimo platino 1906 m. Vilniuje pradėjęs veikti Marijos ir Jurgio Šlapelių knygynas. Pirmuosius leidinius šiame knygyne M. Veitas užsisakė 1906-aisiais metais. Jis palaikė ryšius su tokiais ano meto Lietuvos šviesuoliais kaip Jonas Jablonskis, Julija Beniuševičiūtė-Žymantienė-Žemaitė, Povilas Višinskis, Mykolas Vaitkus, Marija ir Jurgis Šlapeliai bei daugeliu kitų. XX a. pradžioje M. Veitas jau buvo sukūręs ir šeimą. Jo žmona – Ona Teveinytė.

„Raštuose“ pažymėta, kad *„Po 1905 metų revoliucijos ir caro manifesto kai kurie draudimai buvo atšaukti arba ignoruojami, ir M. Veitas pradėjo ieškoti darbo Lietuvoje. Jam siūlė dirbti Suvalkų „rėdyboje“, bet šio darbo atsisakė, nes sužinojo, kad netrukus liks laisva veterinario vieta Telšiuose. Atrodo, kad į Telšius persikelia tik 1906 metų pabaigoje. [...]*

Telšiuose M. Veitas dirba pavieta veterinaru, gyvena su šeima visai prie Telšių išsinuomotame Stulpinų dvarėlyje. Be tiesioginio darbo, jis aktyviai dalyvauja visuomeniniame gyvenime. 1907 metų lapkričio mėnesį seseriai Elzei rašytame laiške į Veitelius, tėviškę, primygtinai prašo agituoti už Telšių gimnazijos įsteigimą, kviešti visus prisidėti lėšomis. „Vilniaus Žiniose“ spausdina straipsnį „Prie įkūrimo Telšiuose progimnazijos“, kuriame taip pat kviečia visus prisidėti lėšomis prie mokyklos išlaikymo.

1907 metais J. Narutavičienė atidarė Telšiuose privačią mergaičių progimnaziją. Dėstomoji kalba buvo rusų, bet pirmą kartą Lietuvoje tokio tipo mokykloje buvo dėstomos lenkų ir lietuvių kalbos. Vėliau atidaryta ir berniukų gimnazija. O pirmas lietuvių kalbos mokytojas ir vienoje, ir kitoje mokykloje buvo „veterinorius M. Veitas“. Dėstyti lietuvių kalbą buvo leista tik išimties tvarka, todėl, aišku, tam darbui nebuvo jokių vadovėlių ir programų. Ko mokyti, M. Veitas konsultavosi su J. Jablonskiu, kuris tuo metu, atro-

2008 m. šleistų Mato Veito „Raštų“ knygos (leidykla „Naujasis lankas“, Kaunas) viršelis

do, mokytojavo Panevėžyje. [...] Į prašymą patarti, ko mokyti, Jablonskis atsakė: „Išmokyk juos lietuviškai skaityti ir rašyti, šiuo metu to ir užteks“. Dėstė Matas Veitas ir gamtos mokslus.“

Žinių apie M. Veitą yra palikęs ir kunigas, rašytojas Mykolas Vaitkus. „Raštuose“ (p. 24) pažymėta:

„Kanauninkas Mykolas Vaitkus, tuo metu dirbęs kapelionu Telšių mergaičių progimnazijoje ir berniukų gimnazijoje, savo atsiminimuose apie 1909–1918 metus, rašo: „Lieka paminėt dar vienas tos kuklios padorios mokyklos mokytojas, lietuvių kalbos lektorius, veterinarijos gydytojas Veitas. Nors pavardė ir vokiška, bet jau anuomet buvo jis tvirtas patriotas ir nebenaujas tautos veikėjas. Man vaizduotėj yra įsmigęs ryškus bei gyvas jo vaizdas: nedidelis, bet neliesas vidurinio amžiaus vyrukas, blondinas, blyškiu pailgu veidu, pailgintu dar gana smailios barzdikės; judrus, visuomet linksmas...; o tos jo akys, tokios šviesios, jog net beveik baltos.... akių baltymai taip ir blykčioja. Jo pamokas nedaug mokinių telankė, svarbiausia dėl to, kad čia lietuvių kalba, kaip ir lenkų buvo neprivaloma... (Toliau autorius reiškia savo nuomonę apie kai kuriuos dėstymo netikslumus.) Nesakiau nie-

(Nukelta į 16 p.)

ko ir pačiam mokytojui, nes numaniau, ką atsakys: aš nesikišu į Tamstos dėstomąjį dalyką, Tamsta nesikišk į mano: žinau ką daręs. Veikiausiai kunigui buvo žinomas mokytojo žemaitiškas užsispyrimas.“

Kitame puslapyje (25) rašoma:

„Norisi pacituoti dar vieną to paties laikotarpio ištrauką iš [...] V. Žuko knygos apie Šlapelių knygyną: „Intensyviai knygas pirkto veterinarijos gydytojas, kelių gyvulininkystės knygų autorius Motiejus Veitas. 1906m. lapkričio 29 d. Šlapelienė vyrui į Maskvą rašė, kad Veitas užsisakė knygų už 75 rb. ir sumokėjo.“

Šlapelienė minėtame laiške rašė, kad Telšiuose keli žmonės sukūrė draugiją, kuri pirks knygas ir platins tarp žmonių. Knygų pardavėjas būsiąs Katus – jam sudaromos sąlygos pramisti su šeima. Veito pageidavimu, bus siunčiamos įvairios knygos, išskyrus religines, nes būtų gaila darbo“.

Iš citatos matyti, kad M. Veitas buvo draugijos narys, kad jautė silpnybę knygoms. Sąsajos su knygomis pasirodo ir Nijolės Lietuvninkaitės knygoje „Kauno senoji knyga“. Tarp pirmosios viešosios bibliotekos – Lietuvių katalikų viešosios bibliotekos – rėmėjų R.Šliūpo, Jono Kriauciūno, T. Žilinsko randame ir Motiejaus Veito pavardę.

1908–1909 metais Motiejus Veito pavardė figūruoja Lietuvos mokslo draugijos narių sąrašuose.“

Daugiau žinių apie M. Veito gyvenimą, darbą ir visuomeninę veiklą Telšiuose pirmaisiais XX a. dešimtmetyje „Raštų“ knygoje nėra pateikta.

Joje rašoma, kad po to, kai M. Veitas 1914 m. liepos 19 d. buvo mobilizuotas į kariuomenę, jis organizavo lauko veterinarines ligonines, gydė fronte sužeistus arklius, už gerą darbą gavo pulkininko laipsnį ir buvo perkeltas į Minską. Ten atvyko ir karo pradžioje iš Lietuvos pasitraukusi jo šeima – žmona ir šeši jų vaikai. Iki 1918 m. šeima gyveno Minske. Čia M. Veitas tapo komiteto, kuris rūpinosi parama lietuviams pabėgėliams, nariu, buvo „Santaros“ draugijos pirmininkas, Darbininkų artelių ekonominės sąjungos steigėjas ir pirmininkas, o 1916m. tapo Pružansko skyriaus Gomelio grupės veterinarinės lauko ligoninės vyr. gydytoju.

Prasidėjus pilietiniam karui, M. Vitas su šeima išvyko į Stavropolio kraštą, 1919 m. pasuko į Odesą. Čia jis raudonųjų buvo suimtas, bet išvengė sušaudymo. 1920 m. slapta išvyko iš Odesos, o tai reiškė, kad jis dezertyravo iš raudonųjų armijos.

2010 m. pastatytas paminklas 1908 m. rugpjūčio 2 d. Telšiuose parodyto (-ų?) spektaklio (-ų?) režisieriui, veterinarijos gydytojui, knygų autoriui Matui Juozapui Veitui. Skulptorius Gintaras Gailius, architektas Algirdas Žebrauskas

Kelionė į Lietuvą buvo sunki, nes aplinkui siautė pilietinis karas. Keliavo per Berdičevą, Žitomirą, Mozyrių, tada – Minsko kryptis ir... Lietuva. Na o 1921 m. čia, kaip jau žinome, jis buvo paskirtas dirbti Mažeikių apskrities veterinarijos gydytoju.

Tokia M. Veito gyvenimo istorija. Ją papildo daugybė jo raštų darbų ir kitų paskelbtų faktų, išspausdintų jau minėtuose 2008 m. jo atminimą saugojusios dukters Sofijos Veitaitės-Gedminienės ir jos dukters Eglės Gedminatės-Kučikienės spaudai parengtoje M. Veito „Raštų“ knygoje, kurios leidybą finansavo M. Veito sūnūs Brutenis ir Romas.

Telšiuose įamžinant M. Veito atminimą prie Valstybinės maisto ir veterinarinės tarnybos įstaigos (Luokės g. 99) pastatytas jam skirtas paminklas (skulptorius Gintaras Gailius, architektas Algirdas Žebrauskas), viena gatvė (akligatvis) pavadinta Mato Veito vardu.

Čia vėl turiu patikslinti jau minėtoje 2019 m. išleistoje knygoje „Trelšių Žemaitės dramos teatras“ pateiktą informaciją apie šį paminklą (prieš tai jo nuotraukos yra nurodyta, kad tai paminklas, skirtas pirmiesiems lietuviškiems spektakliams, 1907m. rugpjūčio 2 d. parodytiems Telšiuose). Taigi, knygoje padaryta klaida. Šis paminklas pastatytas 2010 m. ir yra skirtas 1908 m. rugpjūčio 2 d. parodyto (-ų?) spektaklio (-ų?) režisieriaus, veterinarijos gydytojo, knygų autoriaus Mato Juozapo Veito atminimui.